

ROJKA, Ľuboš: *Kto je Boh: Pojem Boha v analytickej filozofii*. Trnava : Dobrá kniha, 2018. 135 s. ISBN 978-80-8191-101-9

Otázke, kto je Boh a aké sú jeho vlastnosti, sa venuje nielen náboženstvo či teológia, ale je to aj legitímna filozofická otázka. Zatiaľ čo náboženstvo čerpá aj z iných zdrojov, ako je bežná ľudská skúsenosť, filozofia sa usiluje dopracovať k objasneniu pojmu Boha na základe čisto racionálnej deduktívnej úvahy. Na česko-slovenskom knižnom trhu možno nájsť niekoľko, prevažne prekladových diel, ktoré sa venujú téme Boha alebo širšie filozofickej teológii ako takej, spomeňme napr. J. Schmidt: *Filozofická teológia* (2008), E. Coreth: *Boh vo filozofickom myslení* (2009), R. Swinburne: *Bůh jako vysvětlení* (2011), M. Vašek: *Kapitoly zo súčasnej filozofie náboženstva* (2012) či zborník A. Slavkovský – J. Vydrová – A. Vydra (eds.): *Boh a racionalita* (2010). Alebo najnovšie preklady diel klasikov filozofie ako D. Hume: *Dialogy o prirodzeném náboženství* (2013) či I. Kant: *Náboženství v hranicích pouhého rozumu* (2013). Tieto publikácie sú užitočné nielen pre odborníkov z oblasti filozofie, ale majú svoj význam aj pre širší okruh čitateľov z radov veriacich i neveriacich, ktorým môžu pomôcť prehĺbiť si porozumenie toho, čo všetko sa skrýva za filozofickým či náboženským hovorením o Bohu.

Vo vydavateľstve Dobrá kniha vyšla začiatkom tohto roku monografia, ktorá sumarizuje základné filozofické problémy týkajúce sa pojmu Boha. Ide o filozofické dielo, vypracované na „základe bežného pozorovania a logického uvažovania“ (s. 7), ktoré sa inšpiruje niektorými klasickými dielami z dejín filozofie. Autor Ľ. Rojka sa touto problematikou zaoberal už v predchádzajúcej publikácii *Kto je Boh a či vôbec jestvuje: Úvod do filozofickej teológie, prvý diel* (2010), kde mu išlo o „prvé kroky v kritickom uvažovaní o Bohu“ (s. 9). Nová publikácia systematickejšie a podrobnejšie rozvádza teórie a poznatky uvedené v predošlej a vhodne ju rozširuje o nové pohľady na Božie vlastnosti. Pre úplnosť dodajme, že vyšiel aj druhý diel spomínaného úvodu pod názvom *Posmrtný život, zázraky a filozofický ateizmus*, ktorý sa okrem filozofického ateizmu venuje aj „možnosti existencie osoby po smrti tela a tiež možnosti zázrakov ako prejavov Božej dobroty“ (s. 7), teda témam, ktoré sú podstatne späté s chápaním Boha ako dokonale dobrej a milujúcej bytosti, poskytujúcej človeku nádej na večnú budúcnosť.

Najnovšia monografia má štyri časti. V prvej je objasnené, ako možno hovoriť o Bohu, a či je vôbec možné používať bežné ľudské výrazy na označenie jeho transcendentnej podstaty. Podľa autora je dôležité sa vysporiadať hlavne s verifikačným (a falzifikačným) princípom, ktorý bol veľkou prekážkou hovorenia o Bohu v prvej polovici minulého storočia a poznačil prvé diskusie o Bohu

1 ROJKA, Ľ. – SPIŠIAKOVÁ, M.: *Posmrtný život, zázraky a filozofický ateizmus*. Trnava : Dobrá kniha, 2015.

v analytickej filozofii náboženstva. Rojka zdôrazňuje, že verifikačný princíp je v istom zmysle dôležitý aj pre teizmus, ktorý má za úlohu „čo najlepšie vysvetliť a zmysluplne zdefinovať, čo sa myslí pod slovom ‚Boh‘, a ako tento pojem súvisí s bežnými skúsenosťami a jeho používaním v bežnom jazyku“ (s. 33).

Ďalším problémom je objasnenie analógie, ktorá sa používa pri hovorení o Bohu. Proporcionálna analógia Tomáša Akvinského sa zakladá na presvedčení, že Boh ako prvá príčina stvorenia je absolútne dokonalý a jednoduchý. Táto analógia nevychádza z jednoduchej proporcie či rozdielnosti stupňa nejakej vlastnosti, ale ide o „proporcionalitu vzťahu medzi esenciami a jestvovaním“ (s. 36). Takáto analógia súvisí s chápaním príčinnosti, podľa ktorého „účinnok (stvorenie) nejakým spôsobom odráža alebo reflektuje (prvú) príčinu“ (s. 36). Tomistické chápanie Boha ako číreho aktu jestvovania vedie k absolútnej Božej bezčasovosti, ktorá je však pre vysvetlenie niektorých Božích vlastností či konania problematická. Odmietnutie alebo úprava tejto analógie vedie, naopak, k chápaniu Boha, ktorý má esenciálne osobné charakteristiky, a vnáša do pojmu Boha časovosť. Ohľadom koncepcií časového a bezčasového pojmu Boha publikoval Rojka niekoľko článkov,² na ktoré nedávno reagoval Peter Volek, ktorý sa pokúša o obhájenie tomistickej bezčasovosti hlavne na základe argumentov Briana Leftowa.³

Druhá časť knihy sa venuje entitatívnym Božím vlastnostiam, ako je jednoduchosť, nemennosť, nutnosť, aseita a večnosť. Objasňuje, prečo je presvedčenie o Božej jednoduchosti základom klasického pojmu Boha a čo viedlo nielen kresťanských, ale aj židovských a islamských mysliteľov k takému názoru. Autor bližšie predstavuje Tomášovo chápanie jednoduchosti, ktoré vychádza z toho, že Boh je „subsistujúce jestvovanie“ (s. 43). Podľa neho môžeme hovoriť len o Božích atribútoch (v zmysle „toto nazývame Bohom“), teda o vlastnostiach, ktoré Bohu pripisujeme, nie o jeho skutočných vlastnostiach (v zmysle „toto je Boh“). Rojka uvádza tiež námietky, najmä súčasných autorov, proti jednoduchosti, medzi ktoré patrí nemožnosť kontingentného Božieho konania vo vzťahu k svetu a tiež problematickosť spojenia jednoduchosti s chápaním Boha ako živej a milujúcej osoby. Poukazuje na problém koncipovať nemenný a bezčasový život. Ďalšie námietky vychádzajú z pojmu slobody a poznania. Zdá sa totiž, že ak Boh každé rozhodnutie urobil už od večnosti, potom nijaké udalosti vo svete, „konanie a utrpenie, či modlitba človeka, akoby nemali vplyv na jeho rozhodnutia“ (s. 52). Božia nemennosť sa zdá byť nezlučiteľná aj s biblickým obrazom Boha. V minulosti sa Božie jestvovanie chápalo ako logicky nutné, nielen fakticky nutné. Niekedy sa dokonca hovorilo o „estetickej nutnosti“, súvisiacej so základnými princípmi divadelnej tragédie. Tento dosť nezvyčajný pojem nutnosti je možné vydedukovať z Kantových diel. V súčasnosti užitočným prostriedkom na pochopenie Božej nutnosti je

2 ROJKA, L.: Ťažkosti s pojmom bezčasového stvoriteľa. In: *Studia Aloisiana*, roč. 3, 2012, č. 2, s. 51 – 65; a tiež nepriamo v článku ROJKA, L.: Božie poznanie a predpoznanie vo filozofii Tomáša Akvinského. In: *Ostium*. Internetový časopis pre humanitné vedy, roč. 9, č. 2, 2013.

3 VOLEK, P.: Opodstatnenosť bezčasového chápania Boha. In: *Studia Aloisiana*, roč. 8, 2017, č. 4, s. 5 – 17.

sémantika možných svetov, v ktorej sa „slovo Boh používa ako vlastné meno a je rigidným designátorom, ktorý indikuje tú istú entitu v každom možnom svete“ (s. 59). Božia aseita značí, že na rozdiel od ostatných entít, ktorých existencia je závislá od iného (*ab alio*), Boh jestvuje sám osebe (*a se*). Božia večnosť sa klasicky chápe v súlade s Boethiom ako „úplné a dokonalé vlastnenie bezhraničného života“ (s. 62). Nejde teda o akési večné trvanie a ani naše „teraz“ nemožno stotožňovať s Božím bezčasovým „teraz“. Poukazujúc na problémy klasickej bezčasovej koncepcie pri vysvetľovaní vzťahu Boha k svetu sa autor prikláňa k riešeniu R. Swinburna, ktorý zavádza v súvislosti s Bohom pojem akéhosi minimálneho času, ktorý nie je fyzikálnym časom (lebo existoval aj pred stvorením sveta), a teda ho nemožno merať. Bezčasový okamih Božieho poznania sa podstatne nelíši od terajšieho okamihu, ktorý neustále prebieha v čase. Minimálny čas pomáha tiež odstrániť problémy s tým, ako môže Boh pravdivo poznať výroky o budúcich udalostiach.

Po prehodení kritiky, ktorú vzniesli viacerí súčasní autori voči klasickému pojmu Boha, sa Rojka prikláňa k väčšinovej pozícii v analytickej filozofii náboženstva, ktorá zastáva tzv. personalistický pojem Boha. Dôvodom nie je len prístupnejšia analógia, ktorá sa používa v kontexte analytickej filozofie, ale aj väčšia zhoda s niektorými argumentmi pre Božie jestvovanie, ktoré obhajuje.⁴

Tretia, pomerne originálna časť je o „vše-vlastnostiach“, ako je Božia vševedúcnosť (Božie poznanie a pred-poznanie budúcnosti), všemohúcnosť a morálna dokonalosť, ktorá je logicky nutným dôsledkom prvých dvoch. Podobne ako v prípade entitatívnych vlastností, aj tu sa pri bližšom objasnení, čo sa pod týmito vlastnosťami chápe, vynárajú isté problémy. Podľa klasického teizmu Boh bezčasovo pozná všetko, čo existuje, existovalo a existovať bude. Z princípu sa teda nemôže udiat nič, o čom by Boh nevedel. To však na prvý pohľad protirečí ľudskej slobode. Rojka tu uvádza nielen klasické molinistické a tomistické riešenie Božieho poznania budúcich kontingencií, ale aj Lonerganove či Swinburnove odpovede na tento problém. Rovnako sa filozofi rozchádzajú v názore, ako chápať Božiu všemohúcnosť. Napr. Descartes je známy tým, že podľa neho Boh môže robiť aj to, čo je logicky nemožné, lebo stvoril aj logiku. Väčšina filozofov však zastáva názor, že ani Boh nemôže stvoriť nič, čo je logicky protirečivé. Niektorí poukazujú aj na ďalšie nutné obmedzenia Božej všemohúcnosti. Výsledný pojem všemohúcnosti však nie je len výsledkom odstránenia logických protirečení, ale vyplýva aj z iných úvah, ako je napríklad riešenie problému zla.⁵

Vo štvrtjej časti knihy pridáva autor k Božím vlastnostiam aj ontologické argumenty pre Božie jestvovanie. Najskôr prináša krátku syntézu diskusií

4 Napr. v článku ROJKA, L.: Boh a vznik sveta z ničoho: Náčrt obhajoby časového kozmologického argumentu pre Božie jestvovanie. *Studia Neoaristotelica*, roč. 9, 2012, č. 3, s. iii – xix, alebo v taliančine v článku ROJKA, L.: La causa prima del tempo e dell'universo: l'argomento di Giovanni Filopono oggi. In: CARUANA, L. (ed.): *L'inizio e la fine dell'Universo: Orientamenti scientifici, filosofici, e teologici*. Roma: G&B Press, 2016, s. 41 – 62.

5 Táto téma je podrobnejšie rozpracovaná v článku ROJKA, L.: Hrozné zlo a jeho dopad na filozofické chápanie Boha. In: *Ostium*, roč. 13, 2017, č. 4, s. 1 – 12.

o ontologickom argumente od Anzelma z Aosty až po súčasné diskusie, pričom rozlišuje tri možnosti, ako interpretovať pôvodný Anzelmov argument a ich vplyv na diskusiu v troch odlišných historických obdobiach. V prvom období v diskusii s Gaunilom išlo o hlbšie objasnenie argumentu a špecifickosti pojmu „viac“ (*maius*) vo vzťahu k Božiemu jestvovaniu, v ďalšom období filozofi ako Descartes, Leibniz a Kant zvažovali dôsledky chápania Božieho jestvovania ako dokonalosti, a napokon v minulom storočí sa pozornosť sústredila na pojem Božej nutnosti a jeho vzťahu k možným svetom. Vhodná aplikácia sémantiky možných svetov na Božie dokonalosti, ako je všemohúcnosť, vševeducnosť a morálna dokonalosť, vedie k zdôvodneniu platnosti argumentu.⁶ Táto kapitola však nepodáva konečné riešenie ontologického argumentu na základe súčasných diskusií, to nie je jej cieľom, ale vhodne ilustruje špecifickosť pojmu Boha v porovnaní s inými pojmami nášho jazyka, hlavne s novodobým chápaním nutnosti Božieho jestvovania.

Na záver len možno konštatovať, že Rojkova kniha je v slovenskom filozofickom prostredí ojedinelým a veľmi vydareným dielom, ktoré čitateľa oboznamuje nielen s tradičnými klasickými filozofickými názormi na Boha a Božie vlastnosti, ale prináša mu aj poznatky z najnovších diskusií o pojme Boha, ktoré prebiehajú najmä v prostredí anglo-americkéj analytickej filozofie náboženstva.

Mgr. Ing. Mária Spišiaková, PhD.
Katedra filozofie
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. BOX 173
814 99 Bratislava
e-mail: maria.spisiakova@truni.sk

---

6 Prvé úvahy o Plantingovom chápaní Božej nutnosti možno nájsť v článku ROJKA, L.: Apriórna, nie logická nutnosť Božieho jestvovania. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 3, s. 15 – 20.